

Gagauzové – jazyk a jejich etnická identita

Milan Mayer

Abstract

The paper is about Gagauz ethnic minority in Moldova. The main objective of this work was to answer the research question: What are the main elements of the Gagauz ethnic identity? The theoretical part presents theories of the so far unexplained origin of Gagauz people. Furthermore, it contains a brief history of this ethnic group from coming into the Dobruja region to the emergence of Autonomous Territorial Unit of Gagauzia. They are mentioned figures of Gagauz as well as other states in which the members of this ethnic group can be found. In the practical part is the assessment of the actual situation in Gagauzian region which consists mainly of information about the current situation, the religious life, the use of language and cultural associations. Further, research question is answered when Gagauz people in Moldova feel to be Gagauz due to a different origin from the majority society. The situation in Bulgaria and Greece is vastly different and ethnic Gagauz in those countries are at risk of assimilation thanks to the gradual loss of the mother tongue. The results were obtained through structured interviews with open questions, informal interviews and group interviews during two field-works in Gagauzian autonomous region.

Keywords

Gagauz people, Gagauz language, ethnic identity, Gagauzian autonomic region, ethnic minorities in Moldova.

Úvod

Etnické menšiny byly předmětem zkoumání cestovatelů, a poté antropologů, již od koloniálních dob. Vždy se jednalo o cíl zmapovat dané etnikum, o snahu pochopit jejich kulturu a její odlišnosti. V dnešní moderní společnosti, kdy je migrace brána již jako samozřejmost, se znovu objevuje nutnost těchto výzkumů. Etnické menšiny asimilují a postupně zanikají, ale také často vznikají nové, kdy migranti ve svých cílových destinacích zůstanou a v zemi vytvoří novou minoritu.

Gagauzská menšina je ve východní Evropě unikátem v několika ohledech. Prvním je nepochybně doposud neobjasněný původ této skupiny. Při důkladném hledání lze nalézt až 20 teorií o původu Gagauzů. Druhým unikátem je dozajista gagauzský jazyk spojený s náboženstvím. Přestože se jedná o jazyk, který je mylně interpretován jako dialekt turečtiny, jsou Gagauzové pravoslavní. Třetím unikátem je bezpochyby Gagauzská autonomní oblast v rámci Moldavské republiky. Tento unikátní status v Moldavské republice trvá již 20 let.

Teoretická část se věnuje doposud neznámému původů Gagauzů a předkládá teorii o tom, že jsou to potomci jednoho z turkických kmenů. Zároveň reflektuje historii tohoto etnika od prvních záznamů v 13. století, až po oficiální vznik autonomie v roce 1994. Podstatná část textu se také věnuje gagauzskému jazyku, jehož vývoj byl velmi složitý. Z počátku existovala pouze jeho orální forma, v historickém vývoji byl tento jazyk na bulharském území stigmatizován a první oficiální písemná verze gagauzštiny vznikla až v roce 1957.

Při výzkumu etnických minorit je vždy důležité uvést kvantitativní údaje o počtu příslušníků daného etnika. Čtenář si je poté schopen udělat obrázek o jeho vývoji a také o vzestupné či sestupné tendenci obyvatelstva. Gagauze nalezneme i v dalších zemích. Mezi státy s největšími počty patří Ukrajina, Turecko, Rusko, Kazachstán, Bulharsko, Řecko a Makedonie.

Kdo jsou Gagauzové?

Ve vědeckých kruzích dosud nebyla nalezena uspokojivá odpověď na to, kdo jsou Gagauzové, natož kdo byli jejich předci. Tato problematika byla ovlivněna zejména dvěma faktory. Prvním byla neexistence písemné gagauzštiny až do poloviny 20. století. Nemohly tedy být nalezeny a následně zkoumány historické písemnosti, které by pomohly určit původ Gagauzů. Druhým faktorem byla podobnost orální verze gagauzštiny s turečtinou. Na základě tohoto faktu byli často Gagauzové označováni jako Turci, či turecky hovořící obyvatelstvo.

V současné době panuje ve vědecké obci shoda, že Gagauzové jsou potomci turkických kmenů, ale není jednoznačně určeno z jakého konkrétního kmene. Nejčastěji se zmiňují tyto tři:

1. Oghuzzové - Kumáni
2. Karakalpakové
3. Povolžští Bulgaři

S rozvojem genografických testů se u Gagauzů objevila snaha zjistit jejich původ pomocí této metody. Prvním výzkumem byla práce od Varsahra, Spitsyna a Sheremetyeva³² z roku 2003, druhou významnou práci je výzkum od Varzari, Kharkova a Vadimstepanova³³ z roku 2009. První výzkum z roku 2003 se zaměřoval na geneticky demografický výzkum

³² VARSAHR A, SPITSYN V, SHEREMETYEVA V. *Genetic Demographic Survey of the Gagauz Population of Moldova*. Russian Journal Of Genetics [serial online]. September 2003;39(9):1061-1069. Available from: Academic Search Complete, Ipswich, MA. [cit. 26-05-2013].

³³ VARZARI A, KHARKOV V, VADIMSTEPANOV V, et al. *Searching for the Origin of Gagauzes: Inferences from Y-Chromosome Analysis*. American Journal Of Human Biology [serial online]. May 2009;21(3):326-336. Available from: Academic Search Complete, Ipswich, MA. [cit. 29-03-2013].

gagauzské populace. Jednalo se o historicky první takovýto výzkum, který probíhal u Gagauzů. Hlavním přínosem pro tuto práci bylo zjištění, že Gagauzové jsou v manželských svazcích intenzivně promícháni s Moldavany, Bulhary, Rusy a Ukrajinci. Toto zjištění jasně indikuje existenci meziethnických svazků.

O tom, že Gagauzové nejsou homogenní skupina, jasně svědčí i jejich výskyt, zejména ve východní Evropě. Gagauzy nalezneme kromě Moldávie i v Bulharsku, Řecku, Rumunsku, Ukrajině, Rusku, Turecku a Kazachstánu.

Z historie Gagauzů

Slavomír Horák se ve svém článku *Z dějin moldavských Gagauzů* zabývá původem Gagauzů a jejich historií. První zmínky patří do 13. století, kdy se předci moldavských Gagauzů usadili v dnes již historickém území Dobrudži. Během této doby také mělo dojít k přijetí křesťanství, skrze Karvunský exarchát³⁴. V roce 1417 se Dobrudža stala součástí Osmanské říše, ale sultán umožnil Gagauzům používat pravoslavný ritus.³⁵ Na obrázku č. 1 je oranžově zvýrazněna Severní Dobrudža, žlutě zvýrazněna Jižní Dobrudža.

Obrázek č. 1: Území prvního výskytu Gagauzů ve 13. století

Zdroj: <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/14/Dobrogea-cadrilater.png>

Další důležitá etapa dějin Gagauzů nastává v 18. století, kdy se část Gagauzů přesídlila do dnes již historického území Besarábie. Důvod přesídlení dodnes není uspokojivě vysvětlen. Mohlo se jednat o uprchlíky během osmansko-ruských válek či obyvatelstvo, kterému bylo nabídnuto osídlit oblast po vyhnaných nogajských Tatarech. Také se mohlo jednat o obyvatelstvo, které se chtělo vymanit z osmanského vlivu na Balkáně.

³⁴ Exarchát neboli církevní administrativní jednotka.

³⁵ HORÁK, S. *Z dějin moldavských Gagauzů*. *Nový Orient*, 2005, roč. 60, č. 2, s. 27-30

První myšlenky na samostatnost Gagauzů se datují do roku 1906, kdy byla jednostranně vyhlášena republika se sídlem v Komratu. Tento stav vydržel deset dní, poté ruská vojska revoltu ukončila. Hranice státu Besarábie se také několikrát měnila (mezi Rumunskem a Ruskem).³⁶ Období po první světové válce je dobou, kdy většina gagauzského území spadá pod vládu Rumunska. Silná vlna romanizace se negativně podepisuje na vztahu Gagauzů a Rumunů. Starší generace Gagauzů dodnes vzpomíná s hořkostí na rumunské úřady. Gagauzové se v roce 1940 stali součástí Sovětského svazu.

V 60. letech se obnovil zájem o gagauzský jazyk, kulturu a historii. Vznikla první oficiální verze psané gagauzštiny (v azbuce) a jazyk se začal učit na školách. Výuka sice oficiálně skončila v roce 1962, ale tento krátký časový úsek dal vzniknout generaci gagauzských intelektuálů, kteří se později stali vůdci snah o gagauzskou autonomii.³⁷

V únoru 1989 byl vysloven požadavek na autonomii. Velkou roli zde hrálo hnutí *Gagauz halki* v čele se spisovatelem Stepanem Bulgarem. Moldavská vláda se pod nátlakem gagauzské delegace začala tímto požadavkem zabývat. Požadavky Gagauzů byly ovšem odmítnuty. Navíc byl uzákoněn nový jazykový zákon, který stanovil moldavštinu/rumunštinu jako jediný oficiální jazyk v zemi. Dne 11. listopadu 1989 byla jednostranně vyhlášena Gagauzská autonomní sovětská socialistická republika v rámci Moldávie.

Odmítání moldavské vlády vedlo k vytvoření suverénní Gagauzské SSR v rámci Sovětského svazu. I tento pokus byl z Kišiněva odmítnut. Následovalo období právní ilegality, během které byl Komrat dokonce okupován. Na pomoc přijely dobrovolnické oddíly z Podněstří, situace v separatistickém Podněstří tak pomohla nově vytvořené gagauzské republice udržovat status quo s moldavskou vládou. O novou autonomii projevoval zájem i Turecko, jehož prezident Süleyman Demirel několikrát navštívil Komrat. Jeho zájem přilákal i některé investice z Turecka. Právně byl status Gagauzka vyřešen až po moldavských volbách v roce 1994. V prosinci roku 1994 parlament Moldávie přijal zákon o zvláštním právním statusu Gagauzka (Gagauz Eri). Tento zákon tvoří také neoficiální ústavu Gagauzka. Referendum v březnu 1995 stanovilo hranice Gagauzka, do kterých bylo zařazeno pět měst a 25 vesnic.³⁸ Stanovení hranic na základě referenda také vytyčilo atypicky „zubaté“ hranice Gagauzské autonomní oblasti.

Současný úzus pro celkový počet Gagauzů se pohybuje mezi 200 000 až 250 000 osobami. Poslední oficiální sčítání obyvatel pro Gagauzskou oblast proběhlo v roce 2004.

³⁶ HORÁK, S. *Z dějin moldavských Gagauzů*. *Nový Orient*, 2005, roč. 60, č. 2, s. 27-30

³⁷ HORÁK, S. *Z dějin moldavských Gagauzů*. *Nový Orient*, 2005, roč. 60, č. 2, s. 27-30

³⁸ Tamtéž.

V tomto roce bylo v Moldávii napočítáno 3 383 332 obyvatel a z toho 147 500 Gagauzů.³⁹ I mezi autory odborných textů nepanuje celková shoda o počtech Gagauzů. Slavomír Horák například hovoří o zhruba 200 000 osob.⁴⁰ Charles King uvádí, že v roce 1989 bylo v celém Sovětském svazu 197 768 Gagauzů a z toho 153 468 v Moldávii.⁴¹

Historie gagauzského jazyka

Gagauzštinu můžeme řadit do altajské jazykové rodiny, dále do rodiny turkických jazyků, kde v podskupině západoturkických jazyků najdeme jazyky oghuzské. Mezi západní oghuzské jazyky pak řadíme turečtinu, osmanskou turečtinu, ázerbájdžánštinu a gagauzštinu. Gagauzský jazyk v Moldávii lze rozdělit do dvou dialektů: čadyrsko-komratský neboli střední dialekt a vulkaneštský (nazýván také jako jižní dialekt).

V dřívějších dobách ovšem mateřský jazyk Gagauzů nebyl označován jako gagauzština, ale nejčastěji jako turečtina či turecký dialekt. Toto označení se vyskytuje i v oficiálních písemnostech carského Ruska.⁴² To vedlo i k negativnímu názoru na gagauzštinu, zejména v oblastech, které dobyli Osmanští Turci.

Písemná verze gagauzštiny měla vcelku složitý zrod. Zásahu na prvotní verzi gagauzského písma a ve své podstatě první knihu vydanou v gagauzském jazyce nese pravoslavná církev. Mihail Cakir, kněz a člen bratrstva Zrození z Krista, poukázal na nutnost hovořit s věřícími Gagauzy v jejich jazyce a na naprostý nedostatek náboženských textů v jazyce, kterému by tito osadníci rozuměli. Na základě jeho dopisů a naléhání na biskupy, byla ustanovena komise v čele s Mihailem Cakirem. Ten jako expert na gagauzský jazyk měl za úkol sestavit používané modlitby a evangelia, a postarat se o jejich přeložení do gagauzštiny. Kniha vyšla v roce 1908 a nesla název *Evangelia*. Jedná se o první knihu v dějinách, která byla napsána v gagauzském jazyce.⁴³ První oficiálně uznávaná forma gagauzštiny poté vzniká až v roce 1957 v Moldavské SSR.

V současnosti se pro písemnou verzi gagauzského jazyka používá abeceda operující s latinkou. Většina gagauzských intelektuálů je nyní proturecky orientována. I díky tomu zůstává současná verze písma podobná turecké abecedě.

³⁹ *Statistica Moldovei* [online]. 2005 (XLS). [cit. 20.10.2014] Dostupné z: http://www.statistica.md/public/files/Recensamint/Recensamintul_populatiei/vol_1/6_Nationalitati_de_baza_ro.xls.

⁴⁰ HORÁK, S. *Z dějin moldavských Gagauzů*. Nový Orient, 2005, roč. 60, č. 2, s. 27-30

⁴¹ KING, CH. *The Moldovans: Romania, Russia, and the Politics of Culture*. Hoover Press, 1999. 304 s. Další dostupnost: google.books.cz

⁴² KVILINKOVA E. *The Gagauz Language Through the Prism of Gagauz Ethnic Identity*. Anthropology & Archeology Of Eurasia [serial online]. Summer2013 2013;52(1):74-94. Available from: Academic Search Complete, Ipswich, MA. [cit. 28-11-2013].

⁴³ Tamtéž.

Současná situace Gagauzů

Aktuální situaci v Gagauzské autonomní oblasti lze charakterizovat jako stabilní.⁴⁴ Gagauzové jsou spokojeni se svým statusem autonomie a jejich politická angažovanost se redukovala pouze na problémy regionálního rázu. Vznik autonomie taktéž podnítil začátek oficiálních vztahů mezi Gagauzy a Turky. Turecká vláda podporuje autonomii finančně, ve školství existují výměnné studijní programy, v gagauzské televizi se vysílá turecký program. Z finančních prostředků Turecka byla postavena nová budova Komratské státní univerzity, nový domov pro seniory, také je z této spolupráce financována oprava silničních spojů a podporují i lékařské odvětví. Díky podpoře Turecka se ekonomická situace autonomie stabilně zlepšuje.

Alexandr, historik ze státní univerzity v Komratu⁴⁵, je přesvědčen, že jedna z nejhorších částí gagauzské historie byla v nedávné době, kdy Gagauzové chtěli autonomii, ale kišiněvská vláda si myslela, že se chtějí od země odtrhnout. Situace postupně vygradovala až vysláním vojsk k hranicím současné autonomie, což dle Alexandra negativně ovlivnilo vztahy mezi Gagauzy a Moldavany. *„Nepochopili, čeho se snažíme dosáhnout. Argumenty jsme měli velmi silné, ale oni si mysleli, že nepotřebujeme rozvíjet naši kulturu, jazyk a naše instituce. Naštěstí jsme se přes toto negativní období dostali. Opravdu nejtěžší asi byly ty čtyři roky, kdy jsme v podstatě měli ilegální republiku a vládu. Existovali jsme stejně jako Podněstří.“* Nyní je se současnou situací spokojen a dodává, že situace se každým rokem v autonomii zlepšuje.

Alexandr také považuje prvotní zamítnutí autonomie v dobách SSSR v konečném výsledku za pozitivní. *„Lidé začali mít myšlenky na Gagauzskou republiku, začali se cítit jako Gagauzové. Do tohoto momentu nikdo v Moldávii nebo v Rusku o Gagauzech moc nevěděl.“* Básníci začali vydávat své soubory básní, autoři začali psát a vydávat své knihy v gagauzštině, ozývaly se hlasy na vlastní televizi, rádio, noviny a to vše v gagauzském jazyce. *„Byl to velmi rychlý nárůst, ale pro nás to bylo dobře. Myslím, že ze všeho nejvíc vyrostla naše kultura.“* I přesto, že je autonomie relativně mladá, spatřuje Alexandr dobré výsledky v kultuře, v nových spisovatelích, hudebnících a podobně.

Náboženství

Největším náboženským uskupením na území Gagauzské autonomní oblasti je pravoslavná církev. Až 96 % obyvatelstva je pravoslavného vyznání. Centrum gagauzské

⁴⁴ Nutno chápat v kontextu obou terénních výzkumů, červenec 2012 a říjen 2013.

⁴⁵ Rozhovor byl proveden v rámci realizace výzkumu v Gagauzské autonomní oblasti.

pravoslavné víry nalezneme v Komratu, v místním kostele. Druhou největší náboženskou skupinou jsou příslušníci protestantů. Jedná se až o 3 % obyvatelstva. Při hlubším průzkumu autor došel k názoru, že podstatná část obyvatelstva je ve vyznání víry takzvané „chladná“. Věkové rozmezí 60 let a více, navštěvuje kostel pravidelně, často i několikrát za týden. Generace mezi 30-60 lety je v kostele nejčastěji v neděli a na jmeniny. Mladší generace sama moc velký zájem o víru nejeví. Dotazování Gagauzové ihned odpoví, že jsou věřící, že je můžeme řadit k pravoslavným či protestantům (druhá největší skupina), ale při dalších otázkách ohledně jejich víry je jistota opouští.

Autor provedl během svého prvního terénního výzkumu rozhovor s knězem Sergejem, z katedrály svatého Jana. Sergej a i ostatní kněží vedou svá kázání a bohoslužby ve třech jazycích - gagauzštině, moldavštině, staroslověnštině⁴⁶ a některé části kázání nebo bohoslužeb jsou také v ruštině. Sergej byl také dotazován na návštěvnost kostela. Potvrdil, že nejvíce obyvatel zavítá do kostela v neděli a na různé náboženské svátky. *„V neděli a na náboženské svátky 300-500 lidí. V týdnu okolo 50.“* Dodává, že v posledních dvou letech upozoroval obnovený zájem mladých lidí, případně jejich dětí, pro které funguje již dva roky nedělní školka. Sergej si vysvětluje náboženskou „chladnost“ obyvatelstva jako pozůstatek vlivu minulého režimu. *„V SSSR byla víra „potlačována“, já byl například vyhozen ze školy, když jsem měl křížek na krku. V té době zde bylo také hodně ateistů. Lidé si myslí, že znají podstatu víry a to jim stačí.“*

Náboženství je považováno za sociální záležitost. Lidé tak vyrůstali, viděli pravoslavné stále v rodině a nehledali, jak se stát „pravým“ pravoslavným. *„Možná je na vině vláda, možná my, ale za SSSR jsme ztratili spojení s lidmi, kontakt. Nyní zejména mladí nevědí, co to znamená být pravoslavným, a tak hledají jiné vyznání. Proto to možná berou na lehkou váhu, celou víru.“*

Během otázek o úkolech pravoslavné církve vyplynulo Sergejovo znepokojení nad novými církevními organizacemi. *„U pravoslaví není úkolem snažit se nalákat lidi do kostela. Lidé se musí rozhodnout, bez žádného tlaku. Nejsme jako různé „seky“, které se vás pouze snaží do kostela nalákat. Když s vámi mluví, tak vás doslova „bombardují“ láskou. Nemluví o Bohu kvůli tobě, ale kvůli sobě, kvůli tomu, abys přišel do jejich kostela.“*

Gagauzský jazyk

Ze všech turkických jazyků má gagauzštině nejbližší právě turečtina, což průvodce Andrey s nadsázkou komentoval takto: *„Gagauzština, je to asi jako když Rus mluví turec-*

⁴⁶ Dnes se jedná o liturgický jazyk, též známý pod názvem církevní slovanština.

ky...“. Jazykové podobnosti si všímají i Turci, kteří i přes vokální podobnost jazyka odkazují na vzájemně společný původ.

V roce 1957 oficiálně vznikla první gagauzská abeceda, která vycházela z ruské cyrilice. Následovalo i krátké období, kdy se gagauzština vyučovala na školách. Trvalo sice pouhé dva roky, ale výsledky byly znát. Gagauzština poté přežívala hlavně na vesnicích, v rodinách a intelektuálních kruzích. Jazyk se do popředí dostává během obrozeneckých snah v 90. letech a hlavně kvůli strachu z opětovné romanizace, kdy se moldavská vláda chtěla opět spojit s Rumunskem.

Přestože je gagauzština uvedena jako jeden ze tří úředních jazyků autonomie, tak se v gagauzském školství vyučuje v ruském jazyce. Je nutné si uvědomit, že po ustanovení gagauzštiny jako jednoho z oficiálních jazyků autonomie, v podstatě neexistovala odborná literatura. Nebyly učebnice mluvnice ani gramatiky, pouze pár rusko-gagauzských slovníků. Andreyova vyučující ze základní školy uvádí: *„Když jsme začínali, nic nebylo, neměli jsme ani knihy. Upřímně, ani my jsme moc dobře nevěděli, jak učit gagauzsky. Já mluvila gagauzsky jen s babičkou.“* Situace se postupně zlepšila. Po několika letech začaly vycházet učebnice gagauzského jazyka a nyní lze v komratských knihkupectvích zakoupit již páté vydání s opravenými chybami.

Podle svého původu mají žáci/studenti orientované hodiny jazyka, například Gagauz gagauzštinu, Rus ruštinu, Bulhar bulharštinu. V počtu hodin je nejvíce zastoupena moldavština a gagauzština, která se vyučuje čtyřikrát týdně. Dále je ruština třikrát týdně a na posledním místě angličtina dvakrát za týden. Andrey uvádí vzpomínku ze svého dětství: *„Do Komratu jsme se přestěhovali, když mi bylo asi šest, takže jsem s gagauzštinou přišel do kontaktu až tam, protože rodiče tak doma moc nemluvili. Jazyk mi docela šel, a proto jsem dostával víc úkolů než všichni ostatní, takoví jsme byli asi tři. Dokážeš si představit, jak mě to tenkrát asi „bavilo“. Dnes jsem rád, že umím gagauzsky, ale tady v Komratu nebo v práci stejně využívám daleko víc ruštinu.“* Andreyova vzpomínka podává obraz o současné situaci s gagauzštinou ve velkých městech jako je Komrat, Čadir-Lunga nebo Vulkanešty.

Ruština zde hraje hlavní roli univerzálního dorozumívacího prostředku. Jedná se o východní variantu lingua franca. Andreyova vyučující doplňuje: *„I když bychom chtěli, aby se zde mluvilo gagauzsky, tak na to v současnosti nemáme. Samozřejmě tu jsou také studenti, kteří říkají, proč se to máme učit? Jak to využiju, vždyť je to zbytečný.“* Také dodává, že studenti, kteří pocházejí z vesnic okolo Komratu, zvládají gagauzský jazyk lépe, než studenti z hlavního města. Někteří z nich se ovšem setkávají s negativními reakcemi svého okolí. Jak

uvádí sám Andrey: „*Když jsem studoval, často se na studenty z vesnic, kteří mluvili gagauzsky lépe než rusky, koukalo přes prsty.*“

Gagauzštinu najdeme hlavně na vesnicích a v menších městech. Starší generace jí mezi sebou mluví běžně. Generace jejich dětí používá gagauzštinu hlavně pro kontakt s nimi a v případech, kdy je jejich manžel/ka také gagauzského původu. U moldavských Gagauzů nebyly mezi etnické svazky běžné zhruba do poloviny 20. století. Andrey k této problematice uvedl: „*Musíš si uvědomit, že dříve tu byly pouze gagauzské vesnice, města byla hodně promíchána. Na vesnici se téměř všichni znali a mluvili spolu gagauzsky. Bylo zvykem si brát někoho, kdo byl taky Gagauz. Když se tohle změnilo, myslím si, že i jazyk začal pomalu upadat.*“ Mladší generace je v kontaktu s gagauzštinou v ideálním případě doma, či ve škole na hodinách jazyka. Velmi záleží na jednotlivcích, jaký mají vztah ke svému jazyku, ale celkově hovoří mladší generace spíše rusky. Lidé na vesnicích často využívají podobnost gagauzštiny s turečtinou při výměnných studijních programech v Turecku, nebo při hledání práce v Turecku.

Autor článku také provedl rozhovor se spisovatelkou Gülü Karanfil. Tato spisovatelka gagauzské literatury se před několika lety vrátila zpět do Moldávie, kde se snaží svou prací znovu dostat gagauzštinu do popředí. Vydává pravidelně svá knižní díla, jedná se převážně o romány, pohádky pro děti či básně. Aktivně se také účastní různých projektů pro podporu jazyka jako například „*Zdravme gagauzsky*“, kdy se rozdávaly letáky s nejběžnějšími gagauzskými frázemi, pořádá akce, na kterých se hledají nové spisovatelské talenty a aktivně se zapojuje v projektu „*Gagauzský kemp*“, což je dětský tábor, na kterém by se zábavnou formou vyučuje gagauzština.

Gülü je velmi znepokojena jazykovou situací v autonomii. Předpokládá, že po vyhlášení autonomie by více lidí mělo znát svoji mateřštinu, ale opak je pravdou. „*Je to velká škoda, protože před 30 lety všichni mladí rozuměli gagauzštině. Nevím, proč se to děje, ale po tom, co jsme vyhlásili autonomii, by lidé měli vědět víc, ale je to přesně naopak.*“ Důvody vidí i v rodině, která dříve děti učila gagauzsky, a tak byly s mateřštinou v neustálém kontaktu. „*Ruský jazyk tu začal být mezi mladými módní. Rodiče mezi 40-50 lety si to myslí také, takže děti doma gagauzštinu neslyší a vědí tak málo. Možná nějaké děti chtějí mluvit, ale nemohou, protože jim rodiče nerozumí.*“

Organizace spisovatelky Gülü se zaměřuje hlavně na ochranu a rozvoj gagauzského jazyka a kultury. Organizují soutěžní akce pro mladé gagauzské talenty s cílem najít spisovatele, kteří jsou schopni psát v gagauzském jazyce. V režimu SSSR bylo více autorů, kteří psali gagauzsky, nyní při lepších podmínkách v autonomii těchto talentů ubývá. Gülü vidí hlavní

problém v nedostatku inspirace a snahy pro tvorbu v mateřštině. „*Dnes tu chybí taková ta inspirace pro tvorbu, ať básní či knih. Záleží hodně i na situaci. V SSSR třeba vydávali knihy zadarmo a potom dali autorům peníze. Všechno, co teď vydám já, je z mých vlastních peněz.*“

Etnická identita Gagauzů

Na základě rozhovorů, které autor provedl s obyvateli Gagauzské autonomní oblasti, je autor toho názoru, že nelze dospět k jednoznačnému závěru v otázce hlavních etnických prvků. Jazyková identita je v Gagauzské autonomní oblasti velmi složitá, neboť zde probíhá proces revitalizace jazyka. Gagauzské obyvatelstvo by se dalo rozdělit do dvou skupin. První, která žije ve větších městech, a jako svůj hlavní jazyk používá ruštinu. Druhou skupinou obyvatel jsou Gagauzové, kteří žijí v menších městech nebo vesnicích, a gagauzský jazyk používají více. Celou situaci komplikují i mezietnické svazky Gagauzů s ostatními etniky obývajícím teritorium autonomie. Dalším faktorem je všeobecná „popularita“ ruského jazyka, která vede, hlavně u mladé generace, k postupnému vytlačení gagauzského jazyka do pozadí.

Z provedených rozhovorů vyplývá, že Gagauzové v Moldávii se nepovažují za Moldavany. Cítí se být Gagauzy. Z poskytnutých informací vyplynulo, že nejčastěji odkazují na svůj odlišný původ od majoritní společnosti, dále na své kulturní zvyky, jazyk a svoji historii. Rozpoznání pravých gagauzských kulturních zvyků je ovšem velice těžké pro zásahy zvyků moldavských, rumunských, ruských a bulharských. Jak například uvádí informátorka Natalia: „*Myslím, že naše tradice pomalu upadají. Pamatuji, že v mládí jsem toho s rodiči slavila daleko více.*“

Rozdílné projevy gagauzské etnicity v Bulharsku a Řecku

Rozdílných projevů etnicity lze u bulharských Gagauzů nalézt hned několik. Jako hlavní rozdíl lze označit etnické uvědomění, kdy se bulharští Gagauzové sami považují za Bulhary. Žijí stejným způsobem života jako majorita a uznávají stejné hodnoty. V současné době prožívají bulharští Gagauzové pravděpodobně své nejlepší období. Ostatní Bulhaři akceptují jejich odlišnost a nejsou již vystavováni žádné diskriminaci, tak jako se dělo v minulosti. Gagauzská minorita v Bulharsku nemá žádná média. V Bulharsku neexistují rozhlasové ani televizní stanice v gagauzštině. Knihy ani noviny nejsou v gagauzském jazyce vydávány.

Psát a číst v gagauzštině umí v Bulharsku už jen starší generace. Jazyk se předává z generace na generaci pouhým odposloucháním v rodině, ve školách se nevyučuje. Většina lidí středního věku tedy jazyku rozumí, ale neumí ho aktivně používat. Mladí lidé svůj rodný ja-

zyk postupně ztrácí. Výuka gagauzštiny na školách nemá dostatečné opodstatnění, protože gagauzských dětí na základních školách je málo a stále jich ubývá. Důvodem je nárůst smíšených manželství s Bulhary. Učitelé se v Gagauzských vesnicích jako je například Bulgarevo snaží učit děti tradiční písně a tance. Výuka však probíhá v bulharštině.

U bulharských Gagauzů lze zaznamenat i klesající trend počtu příslušníků tohoto etnika. Při sčítání lidu v roce 1900 se přihlásilo ke své etnické skupině 5501 Gagauzů, v roce 2001 už pouhých 540 osob. Dále se odhaduje, že v roce 2000 bydlelo ve vesnici Bulgarevo kolem 2 000 Gagauzů. Od tohoto roku jejich počet rapidně klesl na zhruba 1350 obyvatel.⁴⁷ Počet Gagauzů neustále klesá, což je v souladu s demografickým trendem v celém Bulharsku. Za hlavní prvek diferenciaci lze v současné době považovat jazyk, který je oproti bulharštině velice specifický. Ale pokud příslušník této etnické skupiny nebude mluvit právě gagauzským jazykem, ani pravý Bulhar nepozná jeho skutečný původ.⁴⁸

Situace u Gagauzů v Řecku je podobná jako v Bulharsku. Hlavní rozdíl je také v projevu etnicity, kdy se většina Gagauzů v Řecku považuje na prvním místě za Řeky, až poté případně za Gagauze. Pokud se někteří Gagauzové považují za menšinu, tak ne etnickou nýbrž jazykovou. Gagauzský jazyk je dnes používán už jen sporadicky v písních, pověstech a při návštěvě Gagauzů v jiných státech Evropy. Mladí lidé nejsou schopni jazyk aktivně používat, učí se ho již jen v písních, které se předávají z generace na generaci nebo ve folklórních spolcích. Neexistují školy, kde by se gagauzština vyučovala.⁴⁹

Podobně jako v Bulharsku, tak i v Řecku nalezneme folklórní a kulturní spolky například *Krasochoria* nebo dobrovolný folklórní spolek *Angelos*. Ten sdružuje zájemce o tradiční řecké i gagauzské tance. Řekové ovšem zastávají názor, že gagauzské tradiční tance jsou téměř shodné s tradičními řeckými. V centru města Nová Orestiada leží také historické a etnografické muzeum. V jeho interiéru lze spatřit tradiční folklórní kostýmy Gagauzů. Je velmi těžké odhadnout trendy v počtu příslušníků tohoto etnika v Řecku. Při sčítání lidu řecké státní orgány nerozlišují mezi etniky. Neoficiální odhady se pohybují mezi 25 až 50 000 osob.

⁴⁷ НАЦИОНАЛЕН СЪВЕТ ЗА СЪТРУДНИЧЕСТВО ПО ЕТНИЧЕСКИТЕ И ИНТЕГРАЦИОННИТЕ ВЪПРОСИ: *Етнически малцинствени общности. НАЦИОНАЛЕН СЪВЕТ ЗА СЪТРУДНИЧЕСТВО ПО ЕТНИЧЕСКИТЕ И ИНТЕГРАЦИОННИТЕ ВЪПРОСИ* [online]. 2006 [cit. 2013-04-18]. Dostupné z: <http://www.nccedi.government.bg/print.php?category=83&id=247&print=yes>

⁴⁸ NEUŽILOVÁ, Klára. *Vliv státních zásahů na utváření kultury, příklad Gagauzů*. Praha, 2014. Bakalářská práce. Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta.

⁴⁹ NEUŽILOVÁ, Klára. *Vliv státních zásahů na utváření kultury, příklad Gagauzů*. Praha, 2014. Bakalářská práce. Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta.

Závěr

Z historie Gagauzů je významné 13. století, kdy se předci Gagauzů usadili v historickém území Dobrudž a měli v této době také přijmout křesťanství. Další důležitou etapou gagauzských dějin je 18. století. V této době a následně první polovině 19. století část Gagauzů přesídlila do historického území Besarábie. Dnes se jedná o oblasti v Moldavské republice a Oděskou oblast na Ukrajině.

Během 20. století se z historického hlediska udály velmi podstatné události. V roce 1908 přišla první kniha napsaná v gagauzském jazyce. Do té doby existoval gagauzský jazyk pouze v ústní formě. Náboženská kniha nesoucí název *Evangelia* byla napsána v cyrilici. Velmi důležitým je rok 1957, kdy byla oficiálně vytvořena první gagauzská abeceda, též v cyrilici.

Období 90. let je typické snahou Gagauzů o zlepšení své situace uvnitř Moldavské SSR. Lze též použít označení *Gagauzské národní obrození*. Různá hnutí a jejich snahy na národnostní sebeurčení vyústily ve vyhlášení autonomie v roce 1991. Po dlouhých 4 letech ilegální existence uznala moldavská vláda autonomii speciální zákonem a v roce 1994 lze oficiálně hovořit o Gagauzské autonomní oblasti. Referendum z roku 1995 poté stanovilo hranice nově vzniklého útvaru.

V současné době se celkové počty Gagauzů na světě odhadují celkově na 200 000 až 250 000 osob. Je velmi těžké zjistit přesné číslo, neboť součet obyvatel této menšiny v Moldávii proběhl naposled v roce 2004. Gagauzové se vyskytují i v Ukrajině, Turecku, Rusku, Kazachstánu, Bulharsku, Řecku, Makedonii a Rumunsku. Gagauzský jazyk lze řadit do altajské jazykové rodiny. V této rodině je větev turkických jazyků, kde v podskupině západo-turkických jazyků najdeme jazyky oghuzské.

Současná situace v autonomii lze označit jako stabilní. Gagauzové jsou nyní se svým statutem autonomie spokojeni. Pro Gagauze také probíhají důležité, většinou ekonomicko-finanční vztahy s Ruskem a Tureckem. Nábožensky jsou Gagauzové pravoslavní, ale až 3 % vyznává protestantství.

Jazyková situace v Gagauzské autonomní oblasti je jedna z nejzajímavějších zkoumaných problematik. Gagauzské školství je organizováno v ruštině. Ruské historické ovlivnění je velmi cítit a ve velkých městech gagauzština prohrává s ruštinou. Na vesnicích a v menších městech se lze setkat s gagauzštinou ve větší míře. Tento jazyk je pro svou příbuznost s turečtinou využíván zejména gagauzskými studenty, kteří studují v Turecku, či Gagauzy, kteří se v Turecku snaží najít práci. Lze hovořit o procesu revitalizace jazyka na území autonomie.

Prvky etnické identity je u moldavských Gagauzů těžké jednoznačně určit. Situace s jazykem je natolik komplikovaná, že označit jazyk jako hlavní etnický prvek, by se dalo označit za fatální nepochopení problematiky. Gagauzové v Moldávii se necítí být Moldavany, cítí se být Gagauzy a z provedených rozhovorů vyplynulo, že nejčastěji odkazují na svůj odlišný původ od majoritní společnosti, dále také na své kulturní zvyky, jazyk a svoji historii. Rozpoznání pravých gagauzských kulturních zvyků je ovšem velice těžké pro zásahy zvyků moldavských, rumunských, ruských a bulharských.

Pro celkové pochopení a zmapování této zajímavé etnické minority je nutné provést další dlouhodobé zkoumání. Jazyková situace je komplikovaná a z hlediska dalšího vývoje situace v autonomii velmi důležitá.

Přílohy

Tabulka 1 - Pasportizační údaje bulharských informátorů

Informátor	Přibližný věk	Charakteristika	Délka rozhovoru (min)
Alexandr	>70	Žurnalista	60+
Darina M.	40	Ředitelka historického muzea, Gagauz	45+
Darina S.	30	Terénní průvodkyně, Gagauz	60
Galina	40	Průvodkyně etnografického muzea	30
Yordanka	50	Průvodkyně expozice v Balgarevu	30
Elena	45	Učitelka v MŠ v Balgarevu	15
Kiril	27	Bulhar žijící od narození v ČR	45+

Tabulka 2 - Pasportizační údaje řeckých informátorů

Informátor	Přibližný věk	Charakteristika	Délka rozhovoru (min)
Angelos	35	Učitel řeckých tanců, Gagauz	90+
Stefanos	27	Majitel obchodu	45
Sophy	70	Gagauz	60+
Giorgos K.	26	Terénní průvodce	
Giorgos I.	38	Gagauz	60+
Agape	32	Gagauz	20
Natassa	60	Gagauz, průvodce v muzeu	30
Alexandrya	45	Gagauz	60+
Vasiliki	65	Gagauz	30
Maria	70	Gagauz	60+

Seznam použitých zdrojů

- Etničeski malcinstveni obščnosti*. (Етнически малцинствени общности). [online] Naciona-len s'vet za s'trudničestvo po etničeskite i integracionnite v'prosi (Национален съвет за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси), 2006. [cit. 18. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.nccedi.government.bg/print.php?category=83&id=247&print=yes>
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.
- HORÁK, Slavomír. *Z dějin moldavských Gagauzů*. In: *Nový Orient*, 2005, roč. 60, č. 2, s. 27-30. ISSN 0029-5302.
- KING, Charles. *The Moldovans: Romania, Russia, and the Politics of Culture*. Hoover Press, 1999. 304 s. ISBN 0817997938. Další dostupnost: books.google.cz
- KVILINKOVA E. *The Gagauz Language Through the Prism of Gagauz Ethnic Identity*. Anthropology & Archeology Of Eurasia [serial online]. Summer2013 2013;52(1):74-94. Available from: Academic Search Complete, Ipswich, MA. [cit. 28-11-2013]. ISSN 1061-1959.
- NEUŽILOVÁ, Klára. *Vliv státních zásahů na utváření kultury, příklad Gagauzů*. Praha, 2014. Bakalářská práce. Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta.
- PUTINĂ, Natalia. *The Role of the Geopolitical factor in the formation of Gagauzian autonomy within the republic of Moldova*. Annals Of University Of Oradea, Series: International Relations & European Studies [serial online]. January 2010;(2):131-146. Available from: Academic Search Complete, Ipswich, MA. [cit. 29. 3. 2013]. ISSN 2067-1253.
- PUTINĂ, Natalia. *The Socio-political dilemmas of integration of Gagauz in republic of Moldova*. Eurolimes [serial online]. September 2, 2011; 163-178. Available from: Academic Search Complete, Ipswich, MA. [cit. 29. 3. 2013]. ISSN 1841-9259.
- Statistica Moldovei* [online]. 2005. (XLS). [cit. 20.10.2014] Dostupné z: http://www.statistica.md/public/files/Recensamint/Recensamintul_populatiei/vol_1/6_Nationalitati_de_baza_ro.xls.
- VARZARI, A., KHARKOV, V., STEPANOV, V., et al. *Searching for the Origin of Gagauzes: Inferences from Y-Chromosome Analysis*. American Journal Of Human Biology [serial online]. May 2009;21(3):326-336. Available from: Academic Search Complete, Ipswich, MA. [cit. 29-03-2013]. ISSN 1042-0533.

VARSAHR, A., SPITSYN, V., SHEREMETYEVA, V. *Genetic Demographic Survey of the Gagauz Population of Moldova*. Russian Journal Of Genetics [serial online]. September 2003;39(9):1061-1069. Available from: Academic Search Complete, Ipswich, MA. [cit. 26-05-2013] ISSN 1022-7954.